

KÖPAKOLÁSOS TEMETKEZÉSEK A BIATORBÁGYI AVAR TEMETŐBEN (előzetes jelentés)

SIMON LÁSZLÓ

A szentendrei Ferenczy Múzeumba 1991. szeptember 9-én a Budapesti Történeti Múzeumból érkezett bejelentés szerint a Pest megyei Biatorbágyon, a Budapark bevásárlóközpont építkezésekor, a talaj humuszosítása közben csontvázas sírok kerültek elő. A helyszínre siető Maróti Éva régész és Mali Antal restaurátor már munkában találták a BTM két munkatársát, Nyékhelyi Dorottyt és Tóth Attilát. A földmunkák időleges leállítását, a kutatandó terület kijelölését és a leletmentést már a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának munkatársai végezték. A Tettamanti Sarolta által vezetett alkalmi stáb (Csongrádiné Balogh Éva, Maróti Éva és Simon László) mellett hosszabb-rövidebb ideig a ceglédi és a váci múzeum szakemberei, továbbá Kulcsár Valéria (Katona József Múzeum, Kecskemét) és az ELTE régészhallgatói is részt vettek az ásatáson. A november 29-ig tartó leletmentés költségeit az üzletközpontot építető Budapark Bevásárlóközpont Kft., a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága és a biatorbágyi önkormányzat fedezte. A kft. és a községi vezetés képviselői a támogatás fejében kérték a kutatandó terület pontos körülhatárolását és a régészeti munkálatok gyors elvégzését. A rendkívül szűkre szabott határidőt alig túllépve feltártunk 26 bronzkori objektumot és 429 avar kori sírt.¹

A leletmentés – mint arra már utaltam – humusztalanított területen történt. Mivel azonban a humusz eltávolítása nem mindenütt egyenletes vastagságú réteget érintett, s mert a kutatásra ideiglenesen átengedett területen ismételt kérésünk ellenére időnként lánctalpas nehézgépek közlekedtek, szükségessé vált a terület újbóli gépi nyesése. Ez nagymértékben meggyorsította a feltárás menetét és lehetővé tette a temető szélének pontos meghatározását. Ugyanakkor nem tagadható az a tény sem, hogy a lánctalpas gépek és a gráder néhány esetben megbolygatta a sekélyebb objektumokat. Az így megbolygított sírok száma azonban nem haladja meg a feltárt temetkezések számának 3–4%-át. A földgyalu által a temető területén felhalmozott földhányások kb. 25–30 sír feltárását tették lehetetlenné.

A lelőhely a községtől DK-re kb. 2,5 km-re, a biatorbágyi–budaörsi–törökbálinti hármashatárhoz közel, az M1-es autópálya és a 100-as út között található (1. kép). Az 1970-es évek elején végzett topográfiai terepbejárások itt sem őskori, sem avar kori lelőhelyet nem fedeztek fel, csak kissé távolabb Ny felé találtak római kori telepnymokat. Hasonló eredménnyel járt az építkezést megelőző 1991. évi terepbejárás is. A legközelebbi, kb. 600 m-re található ismert avar lelőhely valószínűleg e temető faluja lehetett. A törökbálinti határból a biatorbágyi Hosszúréti árok déli lankáira átnyúló Törökbálint 36/19. (=Torbágy 34/19.) lelőhelyen kézzel formált és a kézi korongon készített nagyméretű

¹ Valamennyi lelet a szentendrei Ferenczy Múzeumba került. A bronzkori objektumok feldolgozását Csongrádiné Balogh Éva, az avar temetőt Maróti Éva és a szerző végzi. Ezúton is köszönöm Maróti Évának az eredmények publikálásának átengedését. Ugyancsak köszönet mindazon kollegáknak és munkatársaknak, akik a majd 3 hónapos leletmentésen hosszabb-rövidebb ideig részt vettek, s megfeszített ütemben dolgoztak a veszélyeztetett objektumok megmentése érdekében. A leletmentésről l. *Balogh É.–Simon L.*, 1991.

edények vízszintes és hullámvonalköteges díszítésű edénytöredékei kerültek elő az 1978-as terepbejáráson.²

A feltárt avar temetőrész közvetlenül a 100-as út mellett, attól D-re, az autópálya felőli lankás domboldalon található. Néhány sírfolt részlet az út töltése alatt is látszott, de ezeknek a feltárásától el kellett tekintenünk. Ez azonban kétségtelenné teszi azt az amúgy is valószínű feltételezést, hogy az avar kori temető a 100-as út É-i oldalán is folytatódik. Erről a jelenleg mezőgazdasági művelés alatt álló területről ez idáig nincs adatunk régészeti leletről.

A területileg lazán összefüggő sírcsoportok egyes sírjai egymástól 1–3 m-re feküdtek. Tájéolásuk nagyjából egységes, s a Ny–K iránytól, É illetve D felé kis mértékben eltér. Ez alól egyetlen kivételt ismerünk: a DK–ÉNy tájolású 323. számú férfisírt. A bolygatatlan váz mellett két vascsatot, állatcsontot és tojást találtunk.

A sírok mérete, alakja ugyancsak szokásos. A rendkívül kemény, köves-kavicsos agyagba ásott sírok általában lekerekített sarkú téglalap alakú elszíneződésben mutatkoztak, bolygatás esetén olykor ovális foltként tűntek elő. A sírok mélysége 5–6 cm-től 190 cm-ig terjedt. Ehhez természetesen hozzá kell számítani az elhordott humusz vastagságát, ami 40–50, olykor 60 cm vastagságú réteget jelent. Legmélyebbek a lovassírok voltak.

A temetőrész sírjainak majdnem 1/3-át feldúlták. Ez a kincskereső tevékenység többnyire a felnőtt sírokat, ezen belül elsősorban a női temetkezéseket érintette. A bolygatás igen gyakran az egész sírra kiterjedt, s ez nemcsak a sírgödör eredeti formájának dokumentálását nehezítette meg, hanem a váz helyzetének és az eltemetett nemének megítélését is. Megfigyeléseink szerint a vázak általában háton, nyújtott helyzetben, arccal K felé feküdtek. Egyetlen esetben, a bolygatatlan 42. számú sírban arccal a föld felé, hasra fektetett csontvázat találtunk. Ez a rendelkezés feltehetően a visszatérő – és nyilván nem kívánatos – halott elleni óvintézkedés megnyilvánulása lehetett. A szokatlanul keskeny, 42–45 cm széles sírgödörbe szinte beletuskolt elhunyt mellett egyetlen mellékletként egy kézzel formált edény került elő.

Nagy sorozatban dokumentálhattuk a koporsó által okozott elszíneződéseket, biztosan koporsókapocsnak, koporsószegnek meghatározható tárgyat azonban csak 4 sírban (28., 33., 43., 152.) tártunk fel. Hasonlóképpen több tucat alkalommal megfigyelhettük a sírgödör fej és láb felőli végének mélyítését, kerek foltokat azonban csak egyetlen esetben (136. sír) észleltünk. A teljesen feldúlt 264. számú kőpakolásos lovassírban ácsolt kamraszerkezet maradványai látszottak³. Több esetben találtunk faszéndarabkákat. E tekintetben különösen érdekes volt a 195. sír. Itt feltehetően a temetés után, talán a sírrablók által újra kiásott gödörben, a földdel már nagyrészt telítődött koporsón gyújtottak tüzet, aminek következtében a koporsófedél és az oldaldeszkák egy része szénné égett. Másképpen nem magyarázható az a tény, hogy a gyermekvázat a tűz nem érte.⁴

A feltárt temetőrészben 4 lovassír volt. A 76., 77. és 264. sírban a teljes, felszerszámozott, bolygatott ló maradványai a férfi bal oldalán, vele azonos irányban feküdtek, míg a 136. sírnál egy 468 cm hosszú 70–74 cm széles sírgödör Ny-i felében volt a férfi, K-i felében pedig a ló maradványa. Ez utóbbi kifejezés sajnos többszörösen igaz, mivel mindkét vázat oly mértékben feldúlták, hogy alig maradt belőlük valami. A sírfenek nyese során a K-i részben 5 kerek elszíneződést találtunk. Közülük 4-nek a mélysége 60–70 cm volt a sírfenekhez képest, s kitöltésükben lószerszámok (csat, kengyel) kerültek elő. Az ötödik, sekélyebb, 25 cm mély, 15 cm átmérőjű lyuk a keskenyebb nyugati sírvégénél volt.

2 MRT 7. 335., 346.

3 Hasonlót ismertetett Pásztor Adrien Budakalászról: *Pásztor A.*, 1991. 277–299.

4 Az avar kori temetkezési szokásokról összefoglalóan: *Kovrig, I.* 1963. 61–102.

Érdekes az étel- és italáldozatok, pontosabban az edények és az állatcsontok temetőn belüli megoszlása. Az egyetlen 23. sír kivételével agyagedényt – jobbára kézzelformált csuprot vagy fazekat – férfisírban nem találtunk, azok inkább a női (7 db) és a gyermek-sírokban (4 db) voltak. Állatcsontokat viszont szinte kizárólag csak a felnőtt (férfi és női) vázak mellett leltünk.

Leletanyag tekintetében nem mondható különösebben gazdagnak a biatorbágyi temető, bár ennek megítélését kétségkívül negatív irányba befolyásolja a gyakorta észlelt sírbrablás. A temetőrész használati idejének legkorábbi fázisát a 138. sír ezüstből készült préselt, bronzbetétes, kettős peltamintás pajzs alakú övgarnitúrája érzékelteti. A veretek a sírgödör egyik sarkában, egy kupacban voltak, valószínűleg a sírbrablók által leszakított öv díszei lehetnek. Hasonló korúak a bolygatott 270. sírban talált növényi (életfa) mintás préselt ezüst pajzs alakú övdíszek. Ezek a leletek a 7. század utolsó harmadából származnak. A 239. sír öntött, áttört griffmintás, téglalap alakú csüngős verete a 8. század elejéről származik, a 373. sír fordított pajzs alakú, csüngős, áttört, növényi mintás garnitúrája szintén. A 264. sír hosszúkás, fordított pajzs alakú aranyozott bronz övdíszei a vasfalerás lószerszámdíszekkel együtt már a 8. század végének, 9. század elejének leletanyagát képviselik.

Fegyvert viszonylag keveset találtunk: a balta (336. sír) és a fokos (44., 271. sír) munkaeszköznek is minősíthető. A 426. sír baltája nyilvánvalóan az éles szerszám vélt rontáselhárító tulajdonsága miatt kerülhetett a 6–8 éves gyermek mellé. Hasonló a helyzet a nyilakkal, illetve a nyílcsúcsokkal. Összesen 9 sírban volt, 3 alkalommal női váz mellett. Egyetlen lándzsát találtunk, ez a 136. lovassírban a lóra málházva került sírba. Hasonló helyzetben volt a 264. sír fokéles szablyája, amely a kőpakolás alatt erősen deformálódott.

A biatorbágyi avar temető legfigyelemreméltóbb jelensége a 25 sírnál dokumentált köves temetkezési rítus.

69. sír

Bolygatott temetkezés, a 64–66 cm széles koporsóban nyugvó felnőtt nemének megállapítása a hiányos csontváz és a kevés lelet alapján bizonytalan. A szabálytalan téglalap alakú sírfolt T: Ny/ÉNy 291°, H: 215–220, Sz: 90–92, Sm: 100 cm. 2 kő volt megközelítőleg a koponya felett, a sírfenéktől 74 cm-re, 1 pedig a sírfenéktől 27 cm-re.

Lelet: hiányos pengéjű vaskés (2. kép).

75. sír

Bolygatott női(?) sír. A téglalap alakú sírfolt T: 230°, H: 158, Sz: 50, Sm: 80 cm. 65 cm-re a sírfenéktől, megközelítőleg a medencecsontok felett 1 követ találtunk.

Lelet nincs.

77. sír

Bolygatott lovassír. A teljes, feldúlt lóváz a férfi bal oldalán, vele azonos irányban fekszik. A téglalap alakú sírfolt T: ÉNy 292°, H: 220, Sz: 180, Sm: 160 cm. A sír nyugati felének közepe táján, a sírfenéktől 130–157 cm-re 16 kisebb-nagyobb kő feküdt egy kupacban, köztük a feldúlt férfiváz néhány darabja (koponyatöredékek, karcsontok) (3–4. kép).

Leletek: áttört indás öntött bronz övgarnitúra, bronz lószerszámdíszek, lószerszámok.

100. sír

Bolygatott koporsós férfisír(?). A szabálytalan téglalap alakú sírfolt T: Ny 273°, H: 270, Sz: 53–78, Sm: 58 cm. A sírfolt nyesésekor 1 követ találtunk.

Lelet: vaskés, nyílcsúcsstöredék, edénytöredékek, állatcsontok.

110. sír

Bolygatott koporsós temetkezés, az elhunyt nemének megállapítása bizonytalan. A szabálytalan téglalap alakú sírfolt T: Ny/ÉNy 292,5°, H: 235, Sz: 68–83, Sm: 100 cm. A fej felőli sírvégben, a sírfenéktől 40 cm-re 10 cm széles, 4–6 cm vastag kavicsos réteg, a gödör közepén a sírfenéktől 20 cm-re 1 kő (5. kép 1).

Lelet: nyílcsúcs töredéke, bronzcsat, kézzelformált fekete edény.

116. sír

Bolygatott férfisír. A téglalap alakú sírfolt T: Ny 276°, H: 226, Sz: 60, Sm: 94 cm. A sír közepe táján, a sírfenéktől 4 cm-re 2 kő volt.

Lelet: vascsat és 2 nyílcsúcs (5. kép 2).

117. sír

Bolygatott női sír. A lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt T: Ny 303°, H: 215, Sz: 64–70, Sm: 72 cm. Egy nagyobb kő feküdt a koponya mellett (6. kép).

Lelet: kásagyöngyök, vascsat, kés és állatcsontok.

125. sír

Bolygatott felnőtt sír, a váz nemének meghatározása bizonytalan. A lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt T: Ny 273°, H: 220, Sz: 60, Sm: 63 cm. Egy nagyobb kő volt a bal lábszár és a sírfal között (7. kép).

Lelet: vaskarika és csat(?), nagyméretű kés töredékei, állatcsont, edénytöredék.

128. sír

Erősen bolygatott felnőtt sír. A lekerekített sarkú téglalap alakú gödör T: Ny/ÉNy 281°, H: 200, Sz: 60–64, Sm: 83 cm. A gödör északnyugati részében, a sírfenéken 4 kisebb követ találtunk (8. kép).

Lelet: vaskés töredékei.

166. sír

Bolygatott férfisír. A téglalap alakú gödör T: Ny 279°, H: 210, Sz: 53–62, Sm: 95 cm. A sír közepe táján, a sírfenéktől 70–72, ill. 27 cm-re 1–1 kő volt.

Lelet: préselt bronz és ezüst verettöredékek, vaskés, háromélű nyílcsúcs és állatcsontok.

167. sír

Bolygatott férfisír. Az enyhén trapéz alakú gödör T: Ny 265°, H: 215, Sz: 58–72, Sm: 105 cm. A sír nyugati felében, kb. a törzs felett, a sírfenéktől 75 cm-re 2 kő feküdt.

Lelet: préselt ezüst és bronz verettöredékek, vascsat, állatcsont.

171. sír

Bolygatott férfisír. A trapéz alakú sírfolt T: ÉNy 300°, a sír H: 248, Sz: 70–102, Sm: 126 cm. A gödör nyugati felében, megközelítőleg a váz törzse felett, a sírfenéktől 18 cm-re 1 nagyobb és 3 kisebb kő volt.

Lelet: trapéz alakú öntött bronz övveret, öntött bronz ún. nyeles veret, vascsat vagy nyílcsúcs töredéke, vaskés töredék.

253. sír

Erősen feldúlt női sír. A megközelítőleg téglalap alakú sírfolt T: ÉNy 287°, a sír H: 170, Sz: 62–68, Sm: 10 cm. 4 nagyobb kő feküdt közvetlenül a váz felső része felett (9. kép).

Lelet: dinnyemag alakú gyöngyök, kiscsüngős kerek bronz fülbevalók.

256. sír

Megközelítőleg téglalap alakú üres sírgödör, T: 280°, H: 170, Sz: 80, Sm: 70 cm. A gödör közepén 4 nagyobb követ találtunk a sírfenéktől 31 cm-re (10. kép).

Lelet nincs.

257. sír

Bolygatott férfisír. A megközelítőleg téglalap alakú sírfolt T: ÉNy 294°, H: 235, Sz: 76–80, Sm: 88–90 cm. 4 nagyobb kő volt a combcsontok felett, a sírfenéktől 70 cm-re (11. kép).

Lelet: állatcsontok.

258. sír

Bolygatott férfisír. A téglalap alakú folt T: ÉNy 292°, H: 210, Sz: 60, Sm: 84 cm. A váz felső részének feldúlt csontjai között 4 kő volt (12. kép).

Lelet: préselt aranyozott bronz rozetta, ezüst és bronz lemeztöredékek, állatcsontok.

264. sír

Bolygatott lovassír. A teljes lóváz maradványai a férfi bal oldalán, vele azonos irányításban feküdtek. A nagy méretű sírfolt T: ÉNy 302°, H: 235, Sz: 160, Sm: 177 cm. Az északi sírfalon ácsolt kamraszerkezet maradványait észleltük. A gödör közepén 22 követ találtunk egy halomban, a sírfenéktől 37–102 cm-re (13. kép).

Lelet: aranyozott bronz, vésett-indás övgarnitúra, lószerszámok, bronz lószerszámdíszek (14. kép).

270. sír

Bolygatott férfisír. A lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt T: Ny/ÉNy 281°, H: 245, Sz: 65–72, Sm: 121 cm. A sír közepének bolygatott részén, a sírfenéktől 71 cm-re 2 kő volt (15. kép).

Lelet: préselt, pajzs alakú ezüst övveret, vascsat, csiholó(?) (16. kép).

295. sír

Erősen bolygatott sír. A téglalap alakú sírfolt T: Ny/ÉNy 286°, H: 220, Sz: 95, Sm: 60 cm. A sír fej felőli oldalán 7 egymás mellé helyezett kő volt a sírfenéktől 21, ill. 32 cm-re (17. kép).

Lelet: bronz pántgyűrű töredéke, vaskés, edénytöredékek.

304. sír

Bolygatott, koporsós női sír. A lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt T: ÉNy 292°, H: 200, Sz: 70, Sm: 96 cm. A sírgödör közepén 21 cm-re a sírfenéktől 2 egymás mellé helyezett kő volt (5. kép 3).

Lelet: orsókarika, orsógomb, vastárgy töredéke.

305. sír

Bolygatott női sír. A téglalap alakú folt T: Ny 270°, H: 205, Sz: 60–68, Sm: 153 cm. A gödör közepe táján, a sírfenéktől 51–55 cm-re 2 követ találtunk (18. kép 1).

Lelet: felhúzott gömbös bronz fülbevaló, vascsat, kés, állatcsont, préselt bronz verettöredékek.

312. sír

Erősen feldúlt, koporsós(?) temetkezés. A megközelítőleg téglalap alakú sírfolt T: ÉNy 287°, H: 210, Sz: 75–80, Sm: 100 cm. A két lábszárcsont között, a sírfenéken 1 kő volt (18. kép 2).

Lelet: csontfésű és egy vastárgy töredékei.

327. sír

Bolygatatlan, koporsós női sír. A lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt T: ÉNy 284°, H: 225, Sz: 76–90, Sm: 85 cm. A háton, nyújtott helyzetben fekvő váz jobb könyöke és a sírfal között 1 követ találtunk (19. kép).

Lelet: dinnyemag alakú gyöngyök, vascsat.

336. sír

Bolygatott női(?) sír. Az enyhén trapéz alakú sírfolt T: ÉNy 298°, H: 218, Sz: 58–74, Sm: 91 cm. A sírgödör déli, hosszanti fala mellett a sírfenéktől 16 cm-re 180 cm hosszan húzódó kőpakolást figyeltünk meg (20. kép).

Lelet: kölesgyöngyök, bronzcsat, vas- és bronzkarikák.

375. sír

Erősen bolygatott, koporsós női(?) temetkezés. A lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt T: ÉNy 311°, H: 201, Sz: 90, Sm: 60 cm (18. kép 3). A sírfenék közepén, a vázcsontok alatt 1 nagyobb követ találtunk.

Lelet: bronz fülkarika.

A dózerolt felszínen szétszórtan található kövek szerint számuk ennél biztosan nagyobb lehetett. A szó klasszikus értelmében vett kőpakolásról nem beszélhetünk, miután a 327. női sír kivételével valamennyi ilyen temetkezés bolygatott volt. A kövek elhelyezkedésében rendszert nem találtunk: néhol közvetlenül a sírfolt megfigyelési szintje alatt (75., 77., 100. sír), máskor a gödör közepe táján (116., 264., 295. sír), esetenként a sírfenéken, a váz magasságában kerültek elő (116., 117., 125., 128., 253., 258., 312., 336., 375. sír). A kövek vázhoz viszonyított helyzete szintén változó: a koponyától a lábfejjig mindenütt előfordulnak. Temetőn belüli elhelyezkedésük és leleteik alapján nem beszélhetünk egy, a többi sírtől élesen elkülönülő csoportról (22. kép). Időrendjükkel kapcsolatban ugyanezt mondhatjuk. A sírban talált kövek száma 1 és 22 között mozog. Néhány faragott példányt is találtunk közöttük, ezek nyilvánvalóan a közeli római településről származhatnak. Legszebb, már majdnem kőpakolások temetkezésnek tűnő jelenség a 264. lovassírban figyelhető meg. Valamennyi dokumentált adat felnőttről származik.

A Kárpát-medencei kőpakolások sírok problématikája elterjedési területük miatt a Keszthely-kultúra népességével kapcsolatban merült fel. A legtöbb ilyen sírt Keszthely-Fenekpusztáról közölték.⁵ Kőpakolások temetkezéseket ismerünk még Alsópáhokról,⁶ Keszthely-városi temetőből,⁷ Keszthely-Dobogórol,⁸ Lesencetomajról,⁹ Cserkútról,¹⁰ valamint a kultúra törzsterületétől távolabbi vidékekről: Sopron–Présháztelepről,¹¹ Sopronkőhidáról¹² Komáromból,¹³ Kassazsebesről¹⁴ és Biatorbágyról.

5 Sági, K. 1961.; Cs. Sós Á., 1961.; Barkóczi, L. 1968.; Müller R., 1987.

6 Lipp V., 1884. 9.; Kovrig I., 1958. 70–71.

7 Lipp V., 1884. 11.

8 Uo.

9 Perémi Á., 1991. 157.

10 Kiss, A. 1977. 20.

11 Tomka P., 1969. 64., 4. ábra; 67., 6. ábra; 72., 8. ábra

12 Török Gy., 1973. 29., 18. ábra, 33., 4. t. 2. (130. sír); 30, 33. (142. sír)

13 Trugly, A. 1987. 256., Abb 3:8. (30 sír); 260., Abb. 5:4. (47. sír); 262, 274., Abb. 6:4. (57. sír)

14 Budinsky-Krička, V.–Tóčík, A. 1991. 22–23. (84. sír); 36., Abb. 12. (148. sír); 76., Abb. 30. (394. sír). – Néhány újabb adat: Pilismarót-Basaharc 26., 30., 47., 71., 77., 142., 173., 232. sír [N. Fettich: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc. Bp. 1965. 25., Abb. 29:1., 25. Abb. 29:5., 31., Abb. 43:2., 37., Abb. 55:10., 39., Abb. 58:2., Taf. XX:3., Abb. 95:1., 78., Abb. 136.] Vácraót-Papkút [Dinnyés I.–Kővári K.–Kvassag J.–Miklós Zs.–Fettamanti S.–Torma I.: Pest megye régészeti topográfiaja. A szobi és a váci járás (XIII/2. kötet). Bp. 1993. 533.]

A szokás eredetével foglalkozó kutatók egy része (Barkóczi László és Kiss Attila) ezt a jelenséget a Keszthely-kultúrához köti, s így a 6–7. században továbbélő késő antik népesség temetkezési szokásaként tartja számon.¹⁵ Sági Károly a fenékpusztai kőpakolások sírokat a 568 körül idetelepülő új etnikumhoz (longobárdok?) kapcsolja.¹⁶ Müller Róbert a fenékpusztai sírokat elemezve a 6–7. századi és a 9. századi köves sírok között meglévő különbségekre hívta fel a figyelmet. Megfigyelése szerint a későbbi periódushoz tartozó temetkezésekben a 6–7. századiakkal ellentétben kifejezetten gyakori az ételmelléklet, s míg a sírok kőpakolása szinte egységesen jellemző a korai időszakra, ugyanez nem mondható a 9. századra. Nézete szerint a 6–7. századi és a 9. századi népesség között nem lehet közvetlen etnikai kapcsolatot feltételezni.¹⁷

Tomka Péter a Sopron–Présháztelepi 10. sír kapcsán a kőpakolás egyik változatát (kövek a gödörfal és a koporsódeszkák között) a Karoling hatalom kiterjedésével együttjáró szokásbeli változásokkal hozta összefüggésbe.¹⁸ Úgy gondolom, ez a feltevés a szokás eredet kérdésének lényegét érinti. Nevezetesen azt, hogy a kőpakolások sírokat eredetük tekintetében nem szabad egy kalap alá vonni. E rítus formai gazdagságára Sós Ágnes már 1961-ben felhívta a figyelmet a 9. századi fenékpusztai sírok kapcsán. Lényegében két alapformáról beszélhetünk, a teljes kőpakolásról (a követ körbeveszik és beborítják a vázát), és a részleges kőpakolásról. Az előbbi lényegesen ritkább, tulajdonképpen csak Keszthely–Fenékpusztá déli erőd fal melletti temető 56., 57. és 75. sírja ilyen.¹⁹ Én idesorolom azokat az eseteket is, amikor a kövekkel, vagy kövekkel és téglatorneléssel körberakott halottat deszkával takarták le. Előbbire Fenékpusztá II. bazilika melletti 1937/2., 5. és a déli erőd fal melletti 9. századi 41. sír,²⁰ utóbbira az ugyancsak a II. bazilika mellett feltárt fenékpusztai 1937/9. sír²¹ hozható példaként. Ezekben az esetekben a sírépítmény létesítésének célja és domináns alkotóeleme megegyezik.

Az összes többi kőpakolások sír e rítus részleges változatának valamelyike.

Kövekkel körbepakolt váz:

Keszthely–Fenékpusztá II. bazilika melletti temető 1937/4., 8. sír,²² a Müller R. által publikált 1970/1. sír,²³ Keszthely–Fenékpusztá déli erőd fal melletti temető 67. sír,²⁴ Cserkút I. sír,²⁵ Várpalota–gimnáziumi temető 3. sír;²⁶

Kövekből készített sírláda:

Keszthely–Fenékpusztá 1937/1. sír;²⁷

Kövekkel és deszkával körbevett váz:

Keszthely–Fenékpusztá déli erőd fal 44. sír;²⁸

Koporsós sír, három oldalról kövekkel:

Sopronkőhida 130. sír;²⁹

15 Barkóczi, L. 1968. 288.; Kiss, A. 1977. 22.

16 Sági, K. 1961. 426.

17 Müller R., 1987. 112.

18 Tomka P., 1969. 80.

19 Cs. Sós, Á. 1961. 278.

20 Sági, K. 1961. 416–417., Abb. 11.; Cs. Sós Á., 1961. 260, 271.

21 Sági, K. 1961. 420., Abb. 13., T. XII:1.

22 Sági, K. 1961. 419., Taf. XI:1., 420., Abb. 12., Taf. XI:2.

23 Müller R., 1987. 110., 5. kép

24 Cs. Sós, Á. 1961. 262.

25 Kiss, A. 1977. 20.

26 Erdélyi I.–Németh P., 1969. 168. 5. kép

27 Sági, K. 1961. 415.

28 Cs. Sós, Á. 1961. 262.

29 Török Gy., 1973. 29., 18. ábra, 33., 4. t. 2.

Részlegesen kibélelt köves sírok:

Keszthely–Fenekpuszta 1971/42. sír,³⁰ Keszthely–Fenekpuszta déli erőd fal melletti temető 68. sír,³¹ Šebastovce/Kassazsebes 394. sír,³²

Kövek a sírgödör két végénél, a váznál magasabban:

Keszthely–Fenekpuszta 1971/88. sír,³³ Keszthely–Fenekpuszta déli erőd fal mellett 50. sír,³⁴ Komárom–hajógyár 47. sír,³⁵

Kövek a sírgödör egyik végében:

Keszthely–Fenekpuszta 1971/85. sír, 61. sír,³⁶ Cserkút J. sír.³⁷

Koporsós temetkezés, az oldaldeszkák és a sírfal között 1–2 kövel:

Keszthely–Fenekpuszta 60. sír, 73. sír,³⁸ Keszthely–Fenekpuszta, horreum melletti temető 4., 5., 6., 8. stb. sírok,³⁹ Sopron–Présháztelep 10. sír,⁴⁰ Keszthely–Fenekpuszta 1970/4. sír;⁴¹

1–3 kő a váz mellett:

Keszthely–Fenekpuszta 5. sír,⁴² Keszthely–Fenekpuszta 1971/34., 61. sír;⁴³

Koporsós sír 1–2 kövel:

Keszthely–Fenekpuszta déli erőd fal melletti temető 48. sír,⁴⁴ Sopronkőhida 142. sír;⁴⁵

1–2 kő a sír töltelékföldjében, különböző mélységben:

Šebastovce/Kassazsebes 148. sír,⁴⁶ Biatorbágy 167., 171. sír;

1 kő a sírban:

Keszthely–Fenekpuszta 58. sír,⁴⁷ Biatorbágy 75., 100., 110., 117., 125., 128., 312., 327. sír.

Kövek a váz alatt:

Keszthely–Fenekpuszta 6. sír,⁴⁸ Biatorbágy 375. sír;

Kövek a váz alatt és mellett:

Keszthely–Fenekpuszta déli erőd fal melletti temető 10. sír.⁴⁹

Kövek a sírgödör szélén:

Keszthely–Fenekpuszta 1937/10. sír,⁵⁰ Keszthely–Fenekpuszta 72. sír.⁵¹

Kövek a váz felett:

Biatorbágy 69., 77., 166., 264. stb. sírok.

30 Müller R., 1987. 110–111.

31 Cs. Sós, Á. 1961. 262.

32 Budínsky-Krička, V.–Tožik, A. 1991. 76. Abb. 30.

33 Müller R., 1987. 111–112.

34 Cs. Sós Á. 1961. 261., Abb. 4.

35 Trugly, A. 1987. 260., Abb. 5.4.

36 Müller R., 1987. 111.

37 Kiss, A. 1987. 20.

38 Cs. Sós Á., 1961. 262., Abb. 8:1., T. LI. 1–3., 263., T. LIII. 4.

39 Barkóczi, L. 1968. 278–280., Fig. 3–6.

40 L. 10. jegyzet

41 Müller R., 1987. 110., 5. kép

42 Cs. Sós, Á. 1961. 248. – a sír jobb oldalán római téglá töredéke.

43 Müller R., 1987. 110–111.

44 Cs. Sós, Á. 1961. 262.

45 Török Gy., 1973. 30., 33.

46 Budínsky-Krička, V.–Tožik, A. 1991. 36., Abb. 12.

47 Cs. Sós, Á. 1961. 262.

48 Uo. 250.

49 Uo.

50 Sági, K. 1961. 421. Abb. 14.

51 Cs. Sós, Á. 1961. 263. Abb. 8:2.

A sírgödörben talált teljes kőpakolás értelmezésével azt hiszem nincs gond, ez a szilárd anyagokból készített burkolat az eltemetett egyén védelmét szolgálta. A probléma mindig a részleges jelenségek körül van. Nem arra az esetre gondolok, amikor a deszkákkal körbevett vázat kívülről kövekkel megtámogatják, itt a sírba helyezett kövek funkciója egyértelmű. Nehezebben magyarázható viszont a sír töltelékföldjében, a váz környékén, vagy éppen a vázok fekvő 1–3, vagy több szétszórt kő jelenléte. Nézetem szerint ez a jelenség nem értelmezhető a lovastemetkezéseknél elfogadott „pars pro toto” elv alapján, hiszen a teljes kőpakolás minden egyes esetben konkrét és valóságos célt szolgál. A vázon fekvő egy nagyobb, vagy több kisebb kő lehet esetleg a visszajáró halott elleni óvintézkedés megnyilvánulása is, de a váz mellé helyezett kövekről aligha hihető ez. Úgy gondolom, ezekben az esetekben a temetkezések felszíni kőpakolásához előkészített kövekből került néhány – véletlenül? – a sírgödörbe. Ezzel nem azt akarom állítani, hogy az imént felsorolt temetkezések a belső-ázsiai köves kurgánokhoz hasonlítottak eredetileg, de a kettő között bizonyos összefüggés mégiscsak található.

A kőpakolásos temetkezés rítus eredete kapcsán Erdélyi István hangsúlyozta, hogy az avar leletekkel párhuzamba hozható belső-ázsiai, főként türk, vagy velük rokon leletek zöme köves kurgánból származik.⁵²

Ezekből csak taláalomra kiválasztott néhány kurgán (Mongun Tagja 57–A–57., 57–G–24., 58–D–13., 58–D–14., 58–D–41., 58–X.,⁵³ Kara Chol 58–B 138. sír,⁵⁴ Sut Chol KÉ–1. kurgán⁵⁵ stb.) metszetrajzán is látszik, hogy a felszíni kőpakolás alatt néhány kő bekerült a sír töltelékföldjébe.

Természetesen a mezőgazdasági művelés alatt álló területeken a kisebb kőkupacok nyomtalanul eltűnnek az idők folyamán, bizonyítani ezért nem tudom feltevésemet. Nem bizonyítják ezt a biatorbágyi temető területén a felszínen szétszórtan található kövek sem, hiszen kőben gazdag vidékeken ez magától értetődő jelenség.

A fentiek alapján mégis úgy vélem, hogy az avar kori részleges kőpakolásos temetkezési rítus eredetének kutatásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni az avarság legalább egy részének belső-ázsiai eredetét. E feltevés jogosultságát igazolják azok az esetek is, amikor a kőpakolás alatt lovastemetkezés volt: Komárom–hajógyár 30. sír, Šebastobce/Kassazsebes 84. sír, Biatorbágy 77., 264. sír. Ezek a temetők kívül esnek a Keszthely–kultúra területéről, ahol a kétféle rítus együttes előfordulása egyébként is ismeretlen.

52 Erdélyi I., 1982. 202–203.

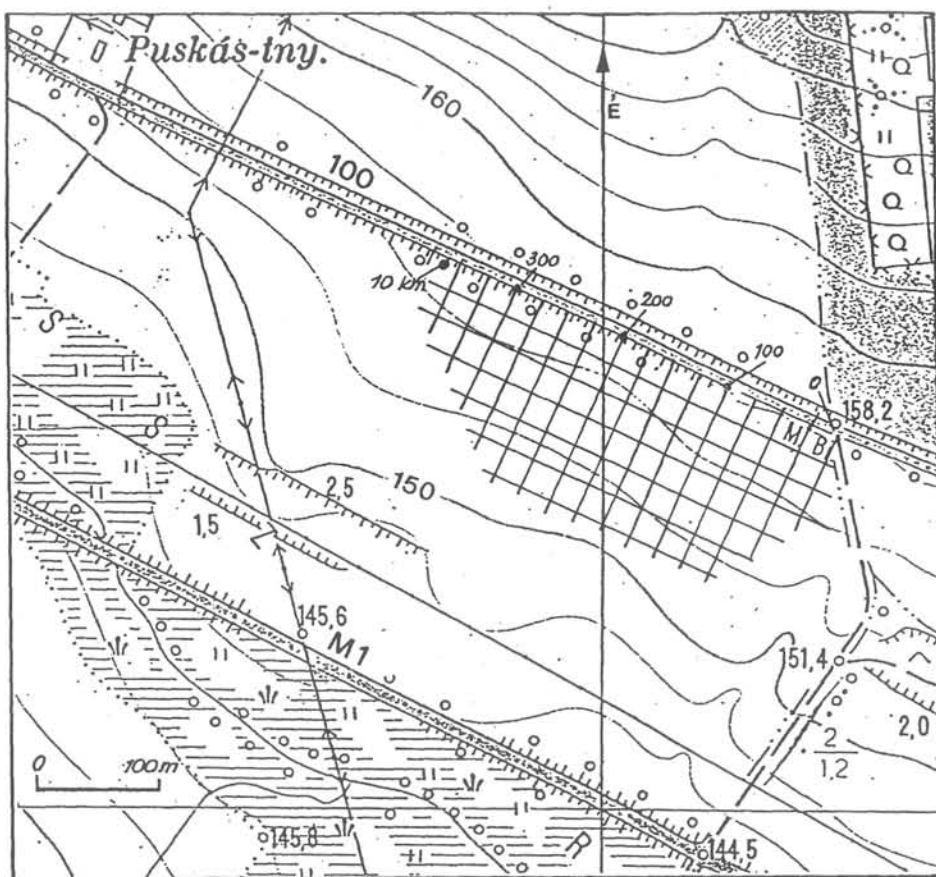
53 Kenk, R. 1982. 55–56., Abb. 5:1.; 61–62., Abb. 11:1.; 66–67., Abb. 16:1.; 68., Abb. 17:1.; 71., Abb. 19:1.; 73., Abb. 20:1.

54 Uo. 81., Abb. 28:1.

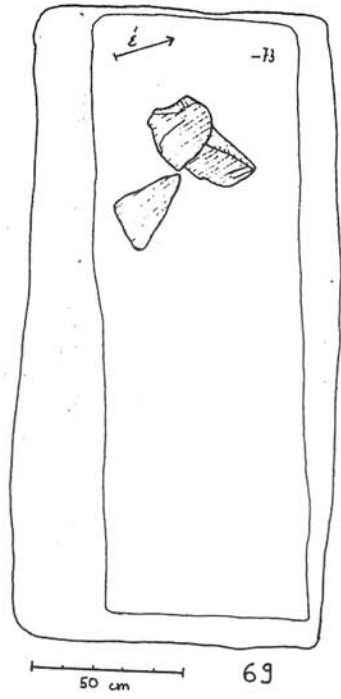
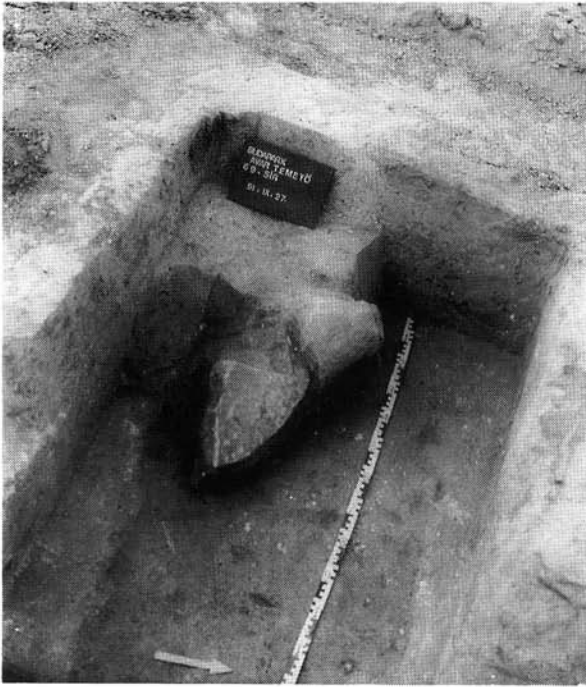
55 Uo. 83., Abb. 30:1.

IRODALOM

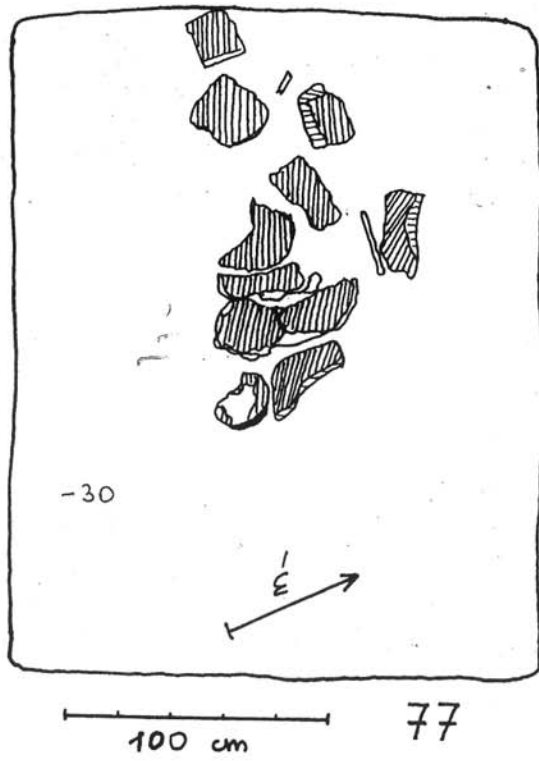
- Balogh É.–Simon L.*,
1991 Régészeti leletmentés a biatorbágyi Budapest Bevásárlóközpont területén. Pest Megyei Múzeumi Híradó XIX. évfolyam, 3–4. szám, 38–42.
- Barkóczi, L.*
1968 A 6th Century Cemetery from Keszthely–Fenekpuszta. Acta Arch.Hung. 20. 275–311.
- Budinsky-Krička, V.–Točík, A.*
1991 Šebastovce. Gräberfeld aus der Zeit des Awarischen Reiches. Katalog. Nitra
- Erdélyi I.*,
1982 Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében. Budapest
- Erdélyi I.–Németh P.*,
1969 A Várpalota–gimnáziumi avar temető. VMMK 9. 167–198.
- Kenk, R.*
1982 Frühmittelalterliche Gräber aus West-Tuva. Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie. Band 4. München
- Kiss, A.*
1977 Avar Cemeteries in County Baranya. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary. Vol. 2. Ed.: *I. Kovrig*. Budapest
- Kovrig I.*,
1958 Megjegyzések a Keszthely–kultúra kérdéséhez. Arch.Ért. 85. 66–74.
1963 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. Archaeologia Hungarica XL. Budapest
- Lipp V.*,
1884 A keszthelyi sírmezők. Budapest
- Müller R.*,
1987 Megjegyzések Fenékpuzscta történetéhez. Zalai Múzeum I. 105–122.
- Perémi Á.*,
1991 A Lesencetomaj–piroskereszti Keszthely-kultúras temető (Előzetes jelentés). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1984/85–2. 155–169.
- Pásztor A.*,
1991 Néhány késő avar kori lovassír Budakalásról. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1984/85–2. 277–299.
- Sági, K.*
1961 Die zweite altchristliche Basilika von Fenékpuzscta. Acta Ant.Hun. IX. 397–459.
- Cs. Sós, Á.*
1961 Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Keszthely Fenékpuzscta. Acta Arch.Hung. 13. 247–305.
- Tompa P.*,
1969 A Sopron–présháztelepi IX. századi temető. Arrabona 11. 59–91.
- Török Gy.*,
1973 Sopronkőhida IX. századi temetője. Budapest
- Trugly, A.*
1987 Gräberfeld aus der Zeit des Awarischen Reiches bei der Schiffswert in Komárno. Slovenská Archeologia XXXV–2. 251–344.

1. kép. Biatorbágy az É-Dunántúlon és az ásatás helyszínrajza

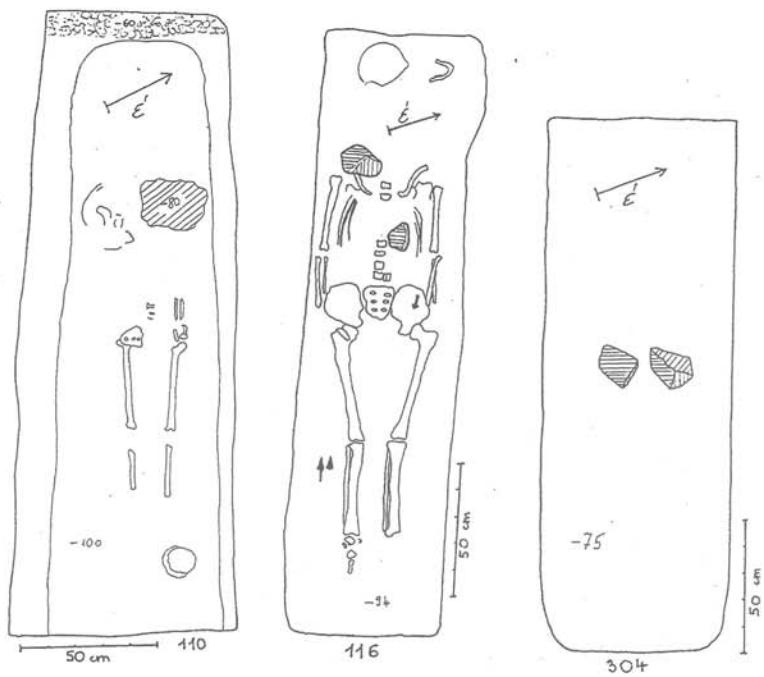
2. kép. 69. sír

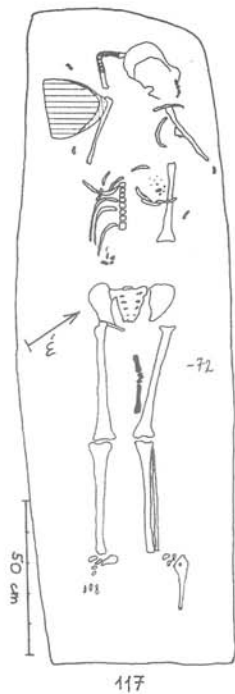
3. kép. 77. sír

4. kép. 77. sír

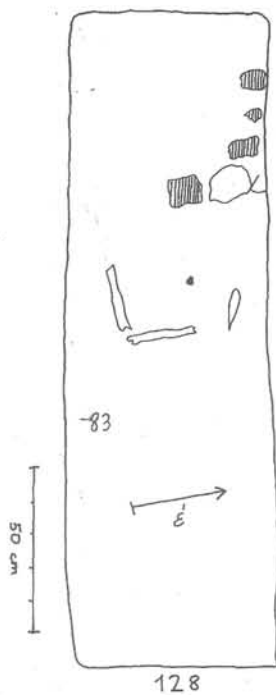
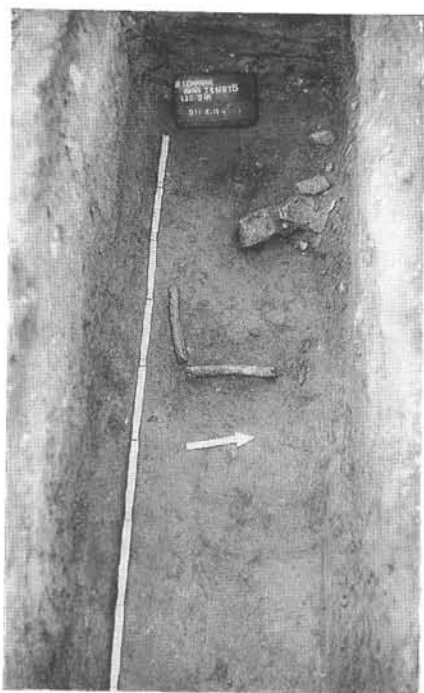
5. kép. 110., 116. és 304. sír

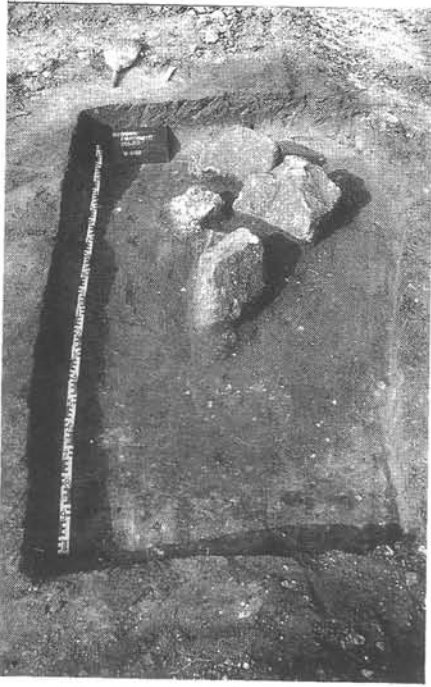
6. kép. 117. sír

7. kép. 125. sír

8. kép. 128. sír

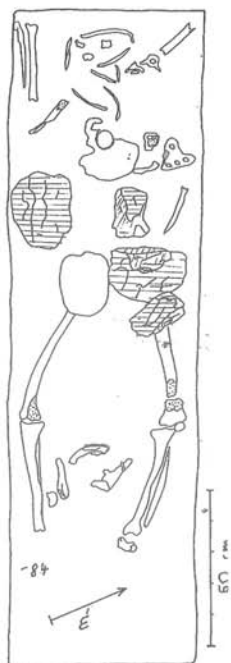
9. kép. 253. sír

10. kép. 256. sír

11. kép. 257. sír

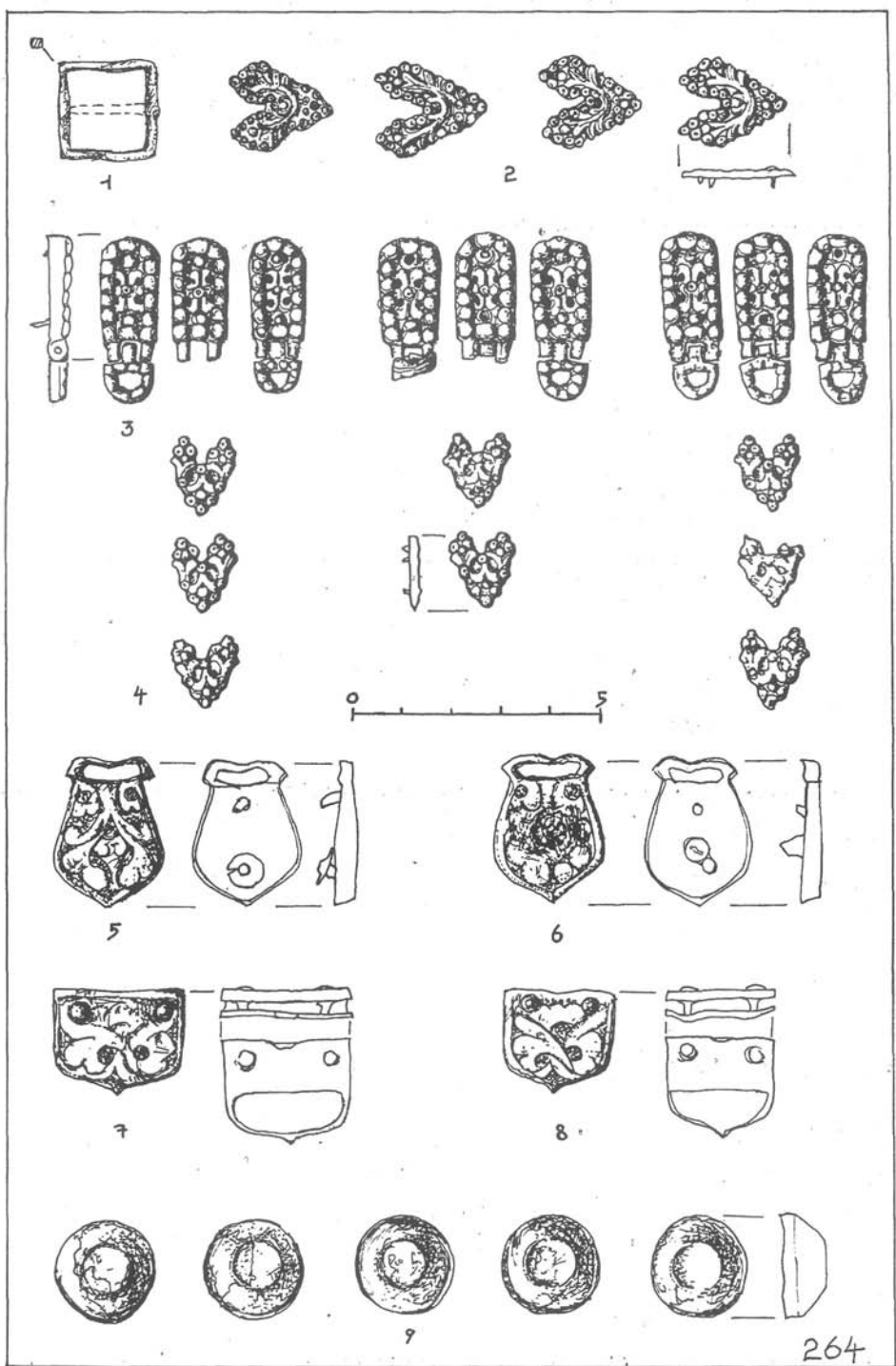

258

12. kép. 258. sír

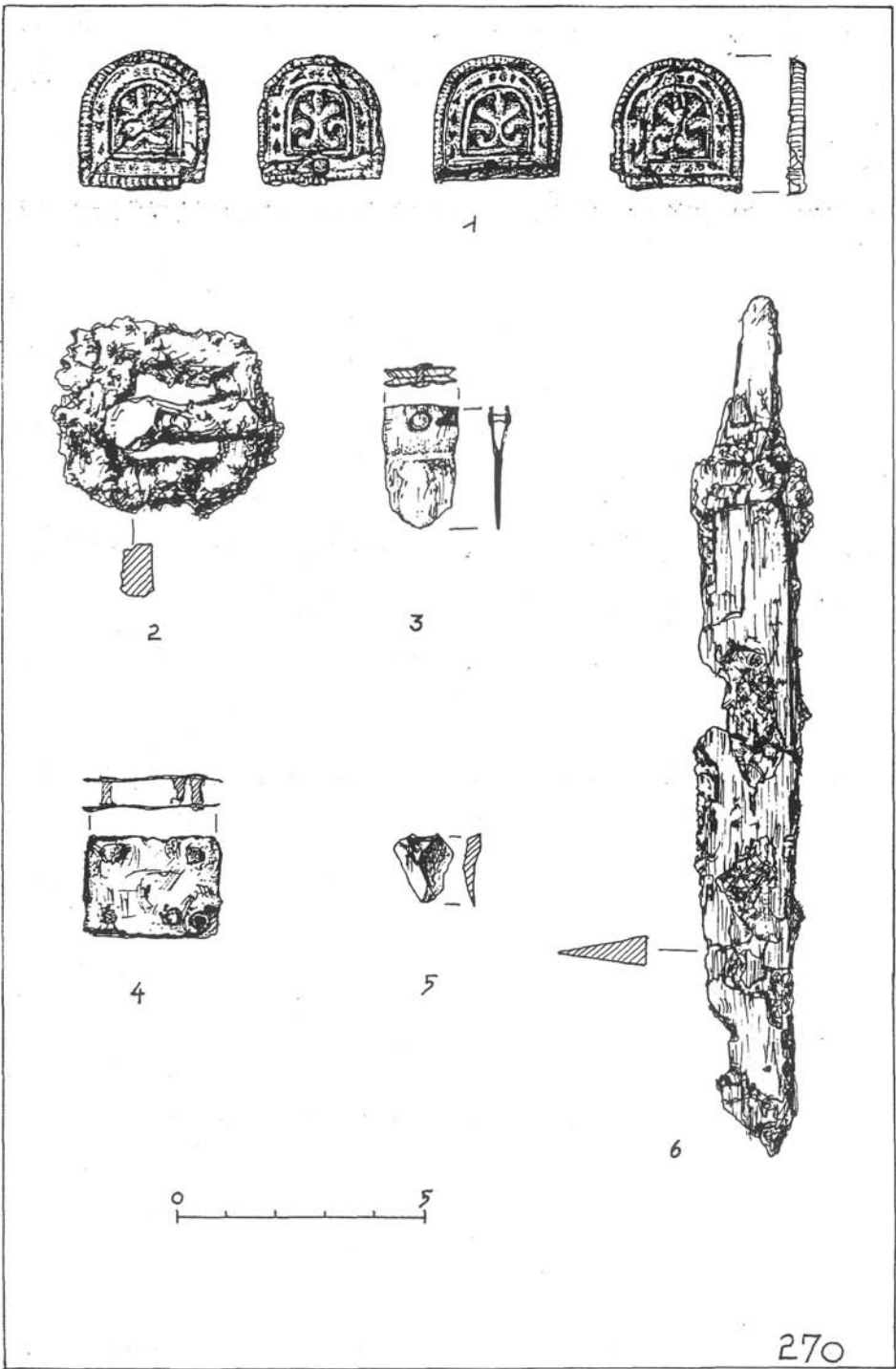
13. kép. 264. sír

14. kép. 264. sír: 1–8: övdíszek, 9: lószerszámdíszek

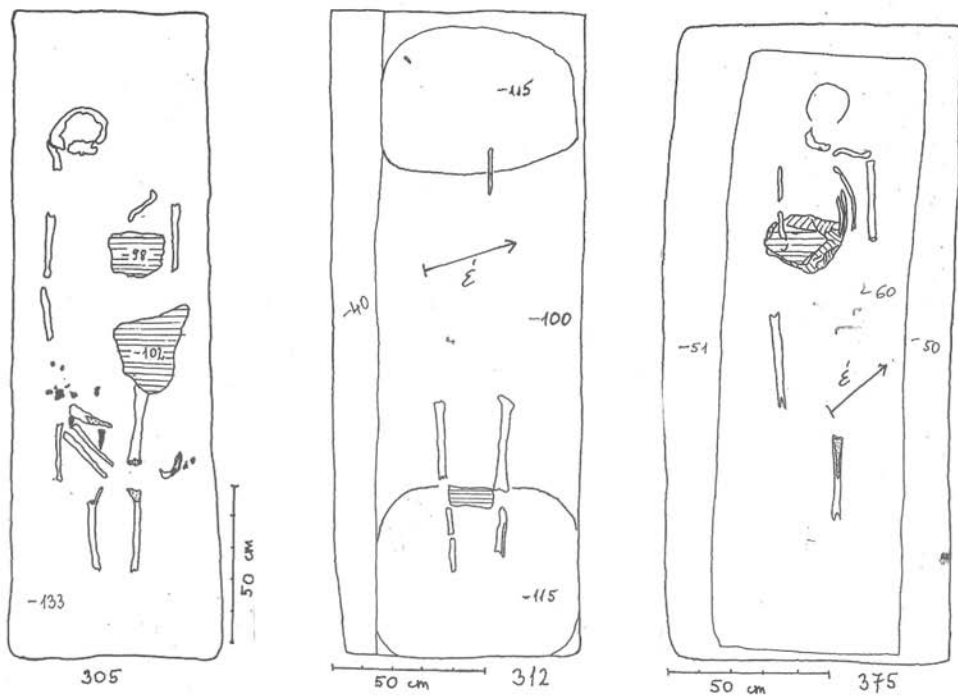
15. kép. 270. sír

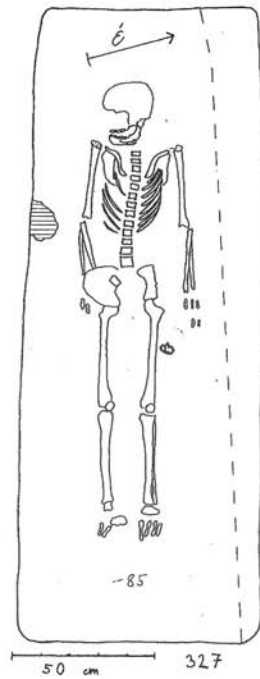
16. kép. A 270. sír leletei

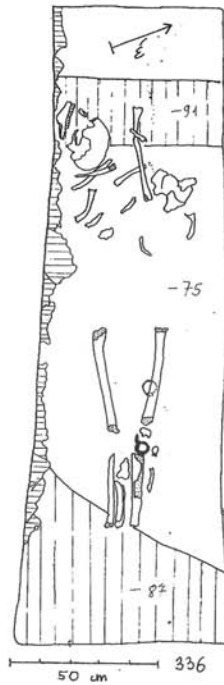
17. kép. 295. sír

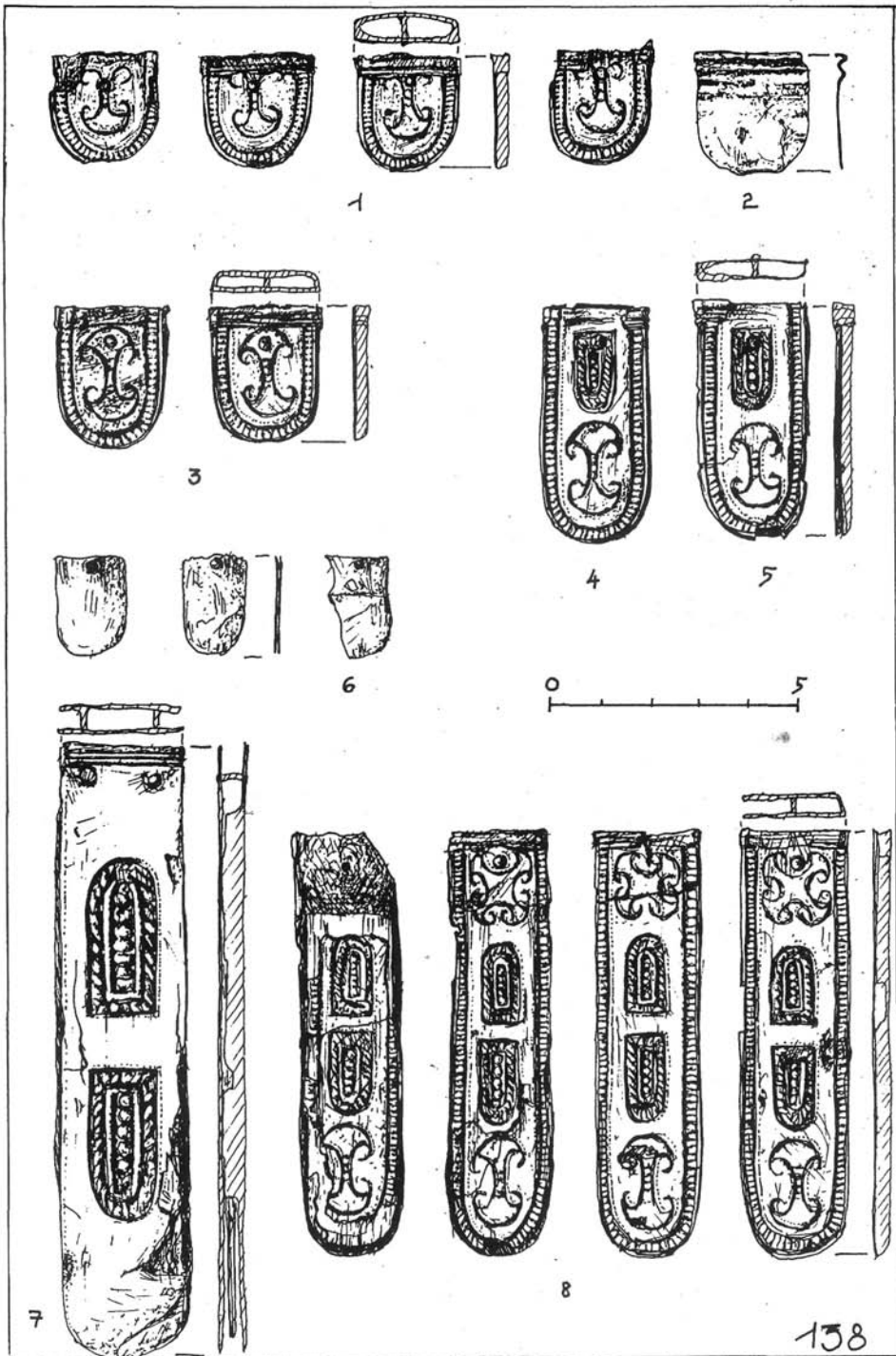
18. kép. 305., 312. és 375. sír

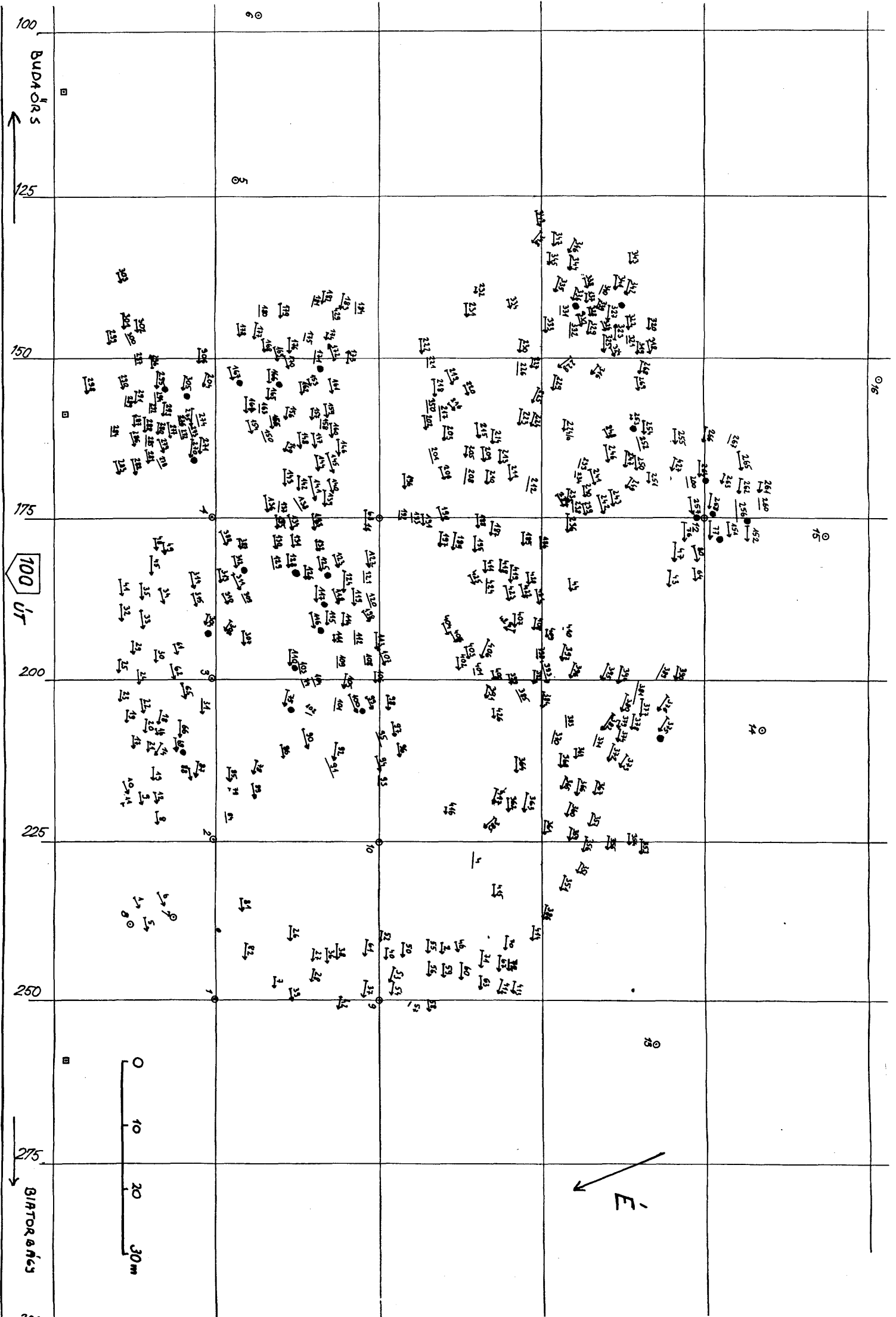
19. kép. 327. sír

20. kép. 336. sír

21. kép. A 138. sír övgarnitúrája

22. kép. A bitorbányai ávar temető • = köves szrok

**BESTATTUNGEN MIT STEINSETZUNG IM AWARISCHEN
GRÄBERFELD VON BIATORBÁGY
(Resümee)**

Im Herbst 1991 legten Mitarbeiter der Museendirektion des Komitats Pest bei einer Rettungsgrabung in Biatorbágy (Komitat Pest) frühbronzezeitliche Siedlungsspuren sowie 429 Gräber eines awarischen Gräberfeldes frei. Die vorliegende Studie stellt einen vorläufigen Bericht über das vom 3. Drittel des 7. Jh. bis zum Beginn des 9. Jh. benutzte awarische Gräberfeldteil dar, unter besonderer Bezugnahme auf die Bestattungen mit Steinsetzungsritus.

Die zeitlich früheste Gruppe der zum Großteil ausgeraubten Gräber wird durch die Gürtelgarnitur aus Grab 138 – aus Silber mit Bronzeeinlagen gefertigt, gepreßt, schildförmig, mit Peltenmuster – sowie die aus Grab 270 stammende Gürtelgarnitur ähnlicher Technik und Form mit Pflanzenmotiv (Lebensbaum?) vertreten (Abb. 16 u. 21). Die reichsten Bestattungen waren die Reitergräber 76, 77 und 264 (Abb. 3–4, 13–14). Die umgekehrt schildförmigen, länglichen Gürtelbeschläge aus vergoldeter Bronze des Grabes 264 gehören zusammen mit den Pferdegeschirrverzierungen mit Eisenphalaren bereits zum Fundmaterial vom Ende des 8.–Anfang des 9. Jh.

Im Gräberfeld von Biatorbágy gelang es uns bei 25 Gräbern, den Bestattungsbrauch der Steinsetzung zu dokumentieren. Anhand der Steine, die sich vereinzelt an der Oberfläche finden lassen, nehmen wir an, daß ihre Zahl größer gewesen sein dürfte. Aus der Unterbringung der Steine im Grab war kein System abzuleiten: sie kamen teils unmittelbar unterhalb der Beobachtungsebene der Verfärbung (Grab 75, 77, 100), teils in mittlerer Höhe der Grube (Grab 166, 264, 295), fallweise am Boden des Grabes in Höhe des Skeletts (Grab 116, 117, 125, 128, 253, 258, 312, 336, 375) zum Vorschein. Auch im Verhältnis zum Skelett war die Lage der Steine unterschiedlich, angefangen beim Schädel bis hin zum Fußende wurden sie überall gefunden. Aufgrund ihrer Lage innerhalb des Gräberfeldes (Abb. 22) sowie ihrer Funde kann nicht davon gesprochen werden, daß es sich um eine von den übrigen Gräbern abgegrenzte Gruppe handelt, und dies trifft auch auf ihre Chronologie zu.

Am häufigsten kamen die awarenzeitlichen Steinbestattungen auf dem Gebiet der Keszthely-Kultur zum Vorschein, deshalb wähten die Forscher im Ursprung dieses Ritus' einen Bestattungsbrauch der spätantiken Bevölkerung des 6.–7. Jh in der antiken Zivilisation Europas zu entdecken. Im spätawarischen Zeitalter bzw. im 9. Jh. tauchten die Gräber mit Steinsetzung auch weiter entfernt vom Stammgebiet der Keszthely-Kultur auf (Sopron-Présház telep, Sopronkőhida, Komárom-Hajógyár, Šebastovce, Biatorbágy). Allerdings kann zwischen der Bevölkerung der beiden Zeitalter noch nicht einmal auf dem Gebiet der Keszthely-Kultur eine direkte ethnische Beziehung angenommen werden, weshalb die Forschung nach dem Ursprung des Brauchs in mehreren Richtungen fortgesetzt werden muß. Behilflich ist uns dabei die Untersuchung, in welcher Form der Ritus in Erscheinung trat.

Der Form nach lassen sich die Gräber mit Steinsetzung in zwei Hauptgruppen einteilen: von einer vollständigen Steineinfassung kann dann gesprochen werden, wenn die Steine das Skelett vollständig umgeben und bedecken, von einer teilweisen Steineinfassung hingegen dann, wenn man auf oder über dem Skelett keine zusammenhängende Steinschicht findet. Im Prinzip kamen mit Ausnahme der Gräber 56, 57 und 75 des an der südlichen Festungsmauer von Keszthely-Fenekpuszta gelegenen Gräberfeldes in allen übrigen Steingräbern nur teilweise Steineinfassungen zum Vorschein. Die vollständige

Variante des Bestattungsbrauchs, der selbstverständlich nur in solchen Gegenden vorkommt, die reich an Steinen sind, diente offensichtlich zum Schutze des Bestatteten. Die teilweise Steinsetzung ist bereits eine kompliziertere und nur mit Hypothesen interpretierbare Erscheinung. Die Unterbringung eines größeren oder mehrerer kleiner Steine auf dem Verstorbenen läßt sich auch als Schutzmaßnahme gegen dessen Wiederkehr auffassen; dieselbe Annahme jedoch trifft auf die neben dem Skelett oder in der Auffüllerde der Grabgrube verstreut zu findenden Steine bereits nicht mehr zu. In diesen Fällen dürfte es sich um Steine handeln, die man zur Steineinfassung der Gräber an der Oberfläche vorbereitet hatte und die dann absichtlich oder zufällig in die Grabgrube gelangt waren.

Im Zusammenhang mit der Ursprungsfrage des behandelten Brauchs betonte István Erdélyi, daß die Mehrzahl der mit den awarischen Funden parallel zu setzenden innerasiatischen, hauptsächlich türkischen oder verwandten Funde aus Kurganen mit Steinsetzung stammt. Auf der Schnittzeichnung einiger dieser Kurgane (Mongun Tajga Grab 57-A-57, 57-G-24, 58-D-13, Kara Chol 58-B-138, Sut Chol KÉ-1. Kurgan) ist zu erkennen daß unterhalb der Steinsetzung an der Oberfläche auch einige Steine in die Auffüllerde der Grabgrube gerieten, wo sie sehr häufig sogar eine Steinschicht bildeten. Davon ausgehend nehme ich an, daß es sich beim awarenzeitlichen Bestattungsritus mit Steinen im Karpatenbecken um die von uns beobachteten Reste von Steinsetzungen für die Gräber an der Oberfläche handelt. Selbstverständlich wurden diese Steinanhäufungen an der Oberfläche im Laufe der Jahrhunderte durch die Feldbewirtschaftung vernichtet, meine Annahme läßt sich also nicht beweisen. Doch auch die awarenzeitlichen Reitergräber mit Steineinfassung (Komárom-Hajógyár, Grab 30 – Šbastovce, Grab 84 – Biatorbágy, Grab 77 und 264) veranlassen uns dazu, bei Interpretation und Ursprungsfrage dieses Brauchs eine engere Beziehung zu den innerasiatischen Analogien, bei denen es sich in vielen Fällen ebenfalls um Reiterbestattungen handelt, in Betracht zu ziehen.

László Simon

Abb. 1 Biatorbágy im nördlichen Transdanubien und Lageplan der Ausgrabung

Abb. 2 Grab 69; Abb. 3 Grab 77; Abb. 4 Grab 77; Abb. 5 Grab 110, 116 und 304; Abb. 6 Grab 117

Abb. 7 Grab 125; Abb. 8 Grab 128; Abb. 9 Grab 252; Abb. 10 Grab 256; Abb. 11 Grab 257

Abb. 12 Grab 258; Abb. 13 Grab 264; Abb. 14 Grab 264, 1-8: Gürtelschmuck, 9: Pferdegeschirrschmuck

Abb. 15 Grab 270; Abb. 16 Funde aus Grab 270; Abb. 17 Grab 295; Abb. 18 Grab 305, 312 und 375

Abb. 19 Grab 327; Abb. 20 Grab 336; Abb. 21 Die Gürtelgarnitur aus Grab 138

Abb. 22 Das awarische Gräberfeld von Biatorbágy • = Gräber mit Steinsetzung

ПОГРЕБЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КАМНЯ В АВАРСКОМ МОГИЛЬНИКЕ БИАТОРБАДЬ

(Резюме)

Осенью 1991 года специалисты Дирекции музеев области Пешт провели аварийные раскопки в Биаторбаде (область Пешт), в ходе которых были найдены следы поселения бронзового века и 429 погребения аварского могильника. Данная работа является предварительным отчётом об участке могильника, датирующимся периодом между последней третью VII в. и началом IX в.

Особое внимание уделяется погребениям с использованием камня.

Наиболее раннюю группу могил, в большинстве своем ограбленных, представляют поясной набор погребения 138 со штампованными щитовидными бляшками на бронзовой основе, украшенными мотивами пельта, и схожий по материалу, технологии и форме поясной набор погребения 270 с растительным мотивом (древо жизни?) (рис. 16 и 21). Самыми богатыми были конские погребения 76, 77 и 264 (рис. 3-4, 13-14). Бронзовые с позолотой, удлинённые бляшки перевёрнуто-щитовидной формы погребения 264, вместе с украшениями конской сбруи с железными фалерами принадлежат к материалу конца VIII – начала IX вв.

В могильнике Биаторбадь мы нашли 25 погребений с камнем. На основании камней, рассыпанных на поверхности можно предположить, что первоначально их было больше. В расположении камней в погребениях не было системы: иногда мы находили их непосредственно под уровнем появления пятна (погребения 75, 77, 100), иногда в середине ямы (166, 264, 295), в отдельных же случаях они обнаруживались на дне погребения на одном уровне со скелетом (116, 117, 125, 128, 253, 258, 312, 326, 375). Расположение камней относительно скелета тоже неодинаково: их находили везде от черепа до костей стопы. В системе всего могильника эти погребения не обособливались отдельной группой, и то же самое можно сказать об их хронологии.

Погребения с камнями аварского времени чаще всего обнаруживались на территории культуры Кестхей. Происхождение этого обряда исследователи связывали с обычаями позднеантичного населения VI-VII вв., а корни обряда намечали в европейской античной цивилизации. В позднеаварское время и в IX веке погребения с камнем появляются и за пределами культуры Кестхей (Шопрон-Прешхаз телеп, Шопронкёхида, Комаром-Хайодяр, Себастовце, Биаторбадь). Однако даже на территории культуры Кестхей нельзя предположить наличие этнических связей между населением двух эпох, поэтому исследование происхождения этого обряда надо вести по двум линиям. Для этого необходим анализ форм обряда.

По форме погребения с камнем можно разделить на две группы: о полном заполнении камнем мы пишем, когда камни окружают и закрывают скелет, а о частичном заполнении камнем – когда вокруг скелета или на нем нет сплошного слоя камней. Собственно говоря кроме погребений 56,

57, 75 могильника у южной стены крепости Кестхей-Фенекпуста все остальные погребения содержали только частичное заполнение. Этот обряд естественно встречается только в регионах, богатых камнем. Целью обряда вероятно являлась защита умершего в случаях с полным заполнением. Сложнее обстоит дело с частичным заполнением, это явление можно объяснить только гипотезами. Факт положения на мертвеца одного большого или нескольких маленьких камней может интерпретироваться, как защита от умершего, но это нельзя предположить в случаях, когда камни находили рассеянно рядом со скелетом или в заполнении могильной ямы. В этих случаях речь может идти о намеренном или случайном попадании камней из насыпи на поверхности в могильную яму.

В связи с вопросом о происхождении этого обряда Иштван Эрдели подчёркивал, что для родственных аварским центральноазиатских, главным образом тюркских погребений характерны курганные насыпи с использованием камней. На профилях некоторых из этих курганов (Монгун Тайга 57-А-57, 57-Г-24, 58-Д-13, Кара Цхол 58-Б-погреб. 138, Шут Цхол КЕ-курган I и т.д.) видно, что под каменной насыпью, находившейся на поверхности, несколько камней попало в заполнение могильной ямы, и часто здесь образовывали слой камней. На этом основании я предполагаю, что обряд с использованием камней, наблюдаемый в погребениях Карпатского бассейна, является остатком каменной насыпи, которая археологически фиксируется в описанном выше виде. Конечно земледелие уничтожило эти каменные насыпи за прошедшие столетия, поэтому мое предположение нельзя доказать. Погребения с использованием камня аварского времени (Комаром-Хайодяр/Судоверфь погребение 30, Себастовце погребение 84, Биаторбадь погребения 77, 264) обращают наше внимание на то, что при интерпретации и поиске происхождения этого обряда нужно искать аналогии в кругу конных погребений Центральной Азии.

Ласло Шимон

Рис. 1. Биаторбадь в Северном Задунавье и схема местности раскопок

Рис. 2. Погреб. 69

Рис. 3. Погреб. 77

Рис. 4. Погреб. 77

Рис. 5. Погреб. 110, 116, 304

Рис. 6. Погреб. 117

Рис. 7. Погреб. 126

Рис. 8. Погреб. 128

Рис. 9. Погреб. 253

Рис. 10. Погреб. 256

Рис. 11. Погреб. 257

Рис. 12. Погреб. 258

Рис. 13. Погреб. 264

Рис. 14. Погреб. 264: 1-8 – украшения пояса, 9 – украшения конской сбруи

Рис. 15. Погреб. 270

Рис. 16. Инвентарь погреб. 270

Рис. 17. Погреб. 295

Рис. 18. Погреб. 305, 312 и 375

Рис. 19. Погреб. 327

Рис. 20. Погреб. 336

Рис. 21. Поясной набор погреб. 138

Рис. 22. Аварский могильник Биаторбадь; ● = погребения с камнями